

Komentar in karta: 2/15

SLA V140(a).01 'vmesna notranja stena v hiši'

Mojca Horvat

1. Gradivo

Prvotno vprašanje V140 *stena* iz Ramovševе vprašalnice je bilo v prenovljeni vprašalnici razdeljeno na dve podvprašanji, tj. na V140a *vmesna notranja stena v hiši* in V140b *zunanjí zidovi hiše*. Gradivo, zbrano pred letom 1961, pomena leksemov ne pojasnjuje. V ta komentar so zato vključena tako poimenovanja s pomenom 'vmesna notranja stena v hiši', ki so na karti predstavljena z rdečimi znaki, kot tista, ki jih zaradi odsotnosti pomenskih podatkov obravnavamo kot splošno poimenovanje za pomen 'vsak od delov stavbe, ki omejuje prostor ob straneh', knj. *stěna* (ě), na karti predstavljena s črnimi znaki.

Leksem *stena* je najpogostejši tudi v narečjih, in sicer se v nekaterih govorih navezuje zgolj na leseno steno (T012, T023, T025, T032, T039, T044, T046, T105 in T293), medtem ko imajo tam za zidano steno drugačno poimenovanje. V govoru T119 je leksem *stena* poimenovanje za 'kamnito steno', v T252 pa je *stena* novejše poimenovanje ob starejšem *zidu*. V severovzhodnih govorih je strnjeno v arealu zapisan leksem *mitelstena*, redkejša pa so besednozvezna poimenovanja *notranja stena*, *notršnja stena*, *znotršnja stena* in *prečna stena*, ki so razpršena po celotnem prostoru. Drugi najpogostejši leksem je *zid*, ki v večini govorov nastopa kot dvojnično poimenovanje ob *steni*, istokorenski leksem *prezid* pa je zapisan v govorih v stiku s hrvaškim prostorom.

Le na severna in skrajna severozahodna narečja je zamejen leksem *mir*, ki se v govorih T012, T025 in T023 nanaša zgolj na 'zidano steno'.

V narečjih na stiku z romanskim prostorom so pogosti leksemi *paradana*, *pared-* in *paret*. Enkratnica *štokadur* v T242 ima dodano pomensko oznako 'navadno neometan'.

2. Morfološka analiza

stena < **stěn-a* 'zid, stena'

ostenjak < **o(b)-stěn-jak-ъ* ← **o(b)* + **stěn-a*

notranja stena < **vъn-qtr-a-ьń-a(-j-a) stěn-a* ← **vъn-qtr-a-ьń-b-j-b*
(← **vъn qtr-b* 'v notranjost') (Snoj 2003: 451) + **stěn-a*

notršnja stena < **vъn-qtr-ьš-ьń-a(-j-a) stěn-a* ← **vъn-qtr-ьš-ьń-b(-j-b)*
(← **vъn qtr-b* 'v notranjost') + **stěn-a*

znotršnja stena < **jъz-n-qtr-a-ьš-ьń-a(-j-a) stěn-a* ← **jъz-n-qtr-a-ьš-ьń-b*
(← **jъz-n-qtr-a* 'od znotraj') (Snoj 2003: 858) + **stěn-a*

prečna stena < **per-č-ьn-a(-j-a) stěn-a* ← **per-č-i-ti* ← **per-k-ъ*
'prečen, ki leži prek, nasproti' (← **per-* 'skozi, prek, čez, k') + **stěn-a*

- predelna stena** < **per-děl-bn-a(-j-a) stěn-a* ← **per-děl-i-ti* (← **per-* 'skozi, preko, čez, k' + **děl-i-ti* 'deliti') + **stěn-a*
- mitel** < *(*mitl*)-*θ* ← nem. *mittel* 'srednji'
- mitelstena** < *(*mitl*)-*stěn-a* ← *(*mitl*)-*θ* + **stěn-a*
- zid** < **zid-ь* 'zid' ← **zid-a-ti* 'zidati'
- prezid** < **per-zid-ь* ← **per-zid-a-ti* ← **per-* 'skozi, preko, čez, k' + **zid-a-ti*
- notranji zid** < **vьn-qr-bń-b(-j-b) zid-ь* ← **vьn qr-b* 'v notranjost' + **zid-ь*
- pregrada** < **per-gord-a* ← **per-gord-i-ti* ← **per-* 'skozi, preko, čez, k' + **gord-i-ti* 'zagrajevati, delati ogrado'
- pregraja** < **per-gord-a* (< **per-gord-j-a*) ← **per-gord-i-ti*
- predelek** < **per-děl-ьk-ь* ← **per-děl-i-ti* ← **per-* 'skozi, preko, čez, k' + **děl-i-ti* 'deliti'
- paž** < **paž-ь* ← slov. **paž-i-ti* 'delati žlebiče v deski' (Snoj 2003: 500–501)
- mir** < *(*myr*)-*ь* ← lat. *mīrus* 'zid'
- para//dana** < *(*paradan*)-*a* ← furl. *paradane* 'deščena pregrada' (// ≥ *n* v T103)
- porodan**, nejasno, morda v zvezi s *paradana*
- parapeto** < *(*parapet*)-*o* ← ben. it. *parapeto* 'ograja', it. *parapetto* 'ograja'
- pare//t** < *(*paret*)-*ь/ь* ← furl. *parêt*, it. *parete* 'stena, zid' (// ≥ *n* v T234, T235)
- pared-** < *(*pared*)- ← ben. it. *parede* 'stena, zid'
- štokadur** < *(*štokadur*)-*ь* ← furl. *stucadure* 'štukatura', ben. it. *stocadura* 'ornament, guba'
- planka** < *(*plank*)-*a* ← srvnem. *planke*, nem. *Planke* 'deska'
- tramez**, nejasno, morda v zvezi z it. *tramezzo* 'predelna stena'

3. Posebnosti kartiranja

S črnimi znaki so kartirana splošna poimenovanja, npr. *zid* in *stena*, oz. tista, ki v gradivu niso pomensko opredeljena, medtem ko so poimenovanja s pomenom 'vmesna notranja stena v hiši' kartirana z znaki rdeče barve.

Kot enkratnice so kartirani leksemi *planka* v T158, *predelek* v T217, *štokadur* v T242 in *parapeto* v T126.

Kot enkratnica s *-sten-* je kartiran leksem *ostenjak* v T282.

Kot enkratna besedna zveza s *stena* je kartiran leksem *znotršnja stena* v T372, kot enkratna besedna zveza z *zid* pa *notranji zid* v T351.

Kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *paradana* v T093, T105, T117, T133, *porodan* v T202, *zid* v T110, *paž* v T192, *stena* v T137, *paret* v T234, *pared-* v T155, *zid* v T269, T299, T315 in T322, *prezid* v T407 ter zveza *predelna stena* v T223.

Kot nerelevanten odgovor je kartiran leksem *štokadur* v T410.

4. Uporabljena dodatna literatura

/

5. Primerjaj

SLA: V140(b).01 *zunanj zidovi hiše (2/16)*; OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: /; ALI: 299, 300, 349; ASLEF: 5777, 5778; HJA: 631, 1373; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Vmesna oziroma predelna notranja stena je bila pri večini stavb zgrajena iz podobnih gradiv, kot so bili zgrajeni zunanji zidovi hiše. Razlike so se praviloma pojavljale le pri lesenih hišah, kjer so ob ognjiščih in zidanih (krušnih) pečeh del stene pozidali s kamnom ali glineno (na soncu sušeno ali žgano) opeko ali pa sicer leseno steno obdali z debelejšim ilovnatim ometom (npr. Šmitova hiša iz Tlak, od leta 1982 v Muzeju na prostem Rogatec).

Vmesne notranje stene so bile sicer lahko lesene, ilovnato-lesene, iz nabite ilovice z ojačitvijo iz vej in dodane mešanice sesekljanje slame in plev, zidane iz kamna, na soncu sušene glinene opeke, žgane glinene ali betonske opeke, iz ulitega betona ali montažnih betonskih plošč, grajene v kombinaciji z drugimi sodobnimi gradivi, kot so lesena ali kovinska ogrodja, obdana z mavčnimi (t. i. *knauf*, splošno razširjene od 90. let 20. stoletja in ljudsko poimenovane po glavnem proizvajalcu), z ivernimi ali drugimi lesenimi (OSB, TILLY) ploščami, iz stekla in plastike ter drugih sodobnih industrijsko izdelanih materialov.

Gradnja lesenih vmesnih notranjih sten je bila v zgodovini različna. Po navedbah arheologov so bile take stene poznane v zgodnjem obdobju kovin, še zlasti razširjene v železni dobi, ko so stene gradili iz osnovne skeletne konstrukcije in pokončno pritrjenih desk oziroma plohov (npr. hiše iz železnodobnega obdobja na Mostu na Soči – maketa, rekonstrukcija, v Tolminskem muzeju) in so bile brez ometov. V srednjem veku se je že uveljavila gradnja s kladno konstrukcijo brun, ki se je obdržala vse do konca 19. stoletja. Sprva so bile take vmesne notranje stene iz kladne konstrukcije tristrano obdelanih brun (v primerih prislonjenih lop na Koroškem, Štajerskem, npr. Kavčnikova dimnica iz okrog 1700), pozneje pa (večinoma) iz štiristrano tesanih brun (Gorenjska, okolica Ljubljane, Dolenjska, Bela krajina, Notranjsko, Štajersko, Koroško, Prekmurje), od srede in zlasti konca 19. stoletja pa iz skeletne konstrukcije z nosilnimi sohami (z utori) in s polnili iz masivnih plohov (južna Štajerska, del Dolenjske), od začetka 20. stoletja pa kot trške in mestne vile po vzorih iz Amerike iz osnovne skeletne konstrukcije, lesenih opažev z obeh strani in različnih izolacijskih polnil. Sprva so bile lesene stene iz kladne konstrukcije brun neometane, še zlasti če so bile zgrajene iz smrekovega ali macesnovega lesa (alpsko in osrednjeslovensko območje), pozneje so jih marsikje belili ali obili s klanimi (večinoma) leskovimi ali gabrovimi palicami (pod kotom 45 stopinj) in ometali z apnenimi maltami. Na območjih, kjer so prevladovali zlasti mešani in listnati gozdovi in so za gradnjo uporabljali manj raven les listavcev (vzhodna, jugovzhodna Slovenija), so vmesne notranje stene praviloma ometavali z ilovnatimi ometi s primešano sesekljanjo slamo in žitnimi plevami – vse take stene so bile praviloma pobeljene z apnenim mlekom in ponekod (južno Pohorje) okrašene z raznobarvnim

okrasjem (patrone oziroma šablone), od začetka 20. stoletja pa pogosto z valjčnim okrasjem.

Iz kamna pozidane vmesne notranje stene so bile razširjene v osrednji jugozahodni, zahodni in jugovzhodni Sloveniji. Zgrajene so bile iz delno klesanega kamna (peščanjak, apnenec, skril, rženjak, breča, lehnjak, prodniki iz različnih vrst kamnin) in vezivom iz ilovnate (ilovica/blato, voda), apnene (pesek, apno, voda) in podaljšane malte (splošno razširjen strokovni in pogovorni izraz od srede 20. stoletja, ko so v natančno določenih razmerjih pesku, apnu in vodi dodajali še cement). Večina zidanih vmesnih notranjih sten je bila ometana in pobeljena ter še pogosteje okrašena podobno kot ometane lesene stene.

Ilovnato-lesene stene, poznane tudi kot predalčaste stene, so bile razširjene zlasti v vzhodni in severovzhodni Sloveniji. Zgrajene so bile iz nosilnih okroglih ali obtesanih stebrov in kolov ter iz enojnih ali dvojnih opletov iz vej in ilovnatih polnil. Take stene so večinoma imele ilovnate in tudi (redko) apnene omete, praviloma pa so bile pobeljene z apnenim mlekom in ponekod tudi okrašene, največkrat z valjčnim okrasjem. Na mestih, kjer so ob take stene postavljali ognjišča in (krušne) peči, je bil zid praviloma opečen oziroma kamnit.

Apneno-lesene stene, poznane tudi kot predalčaste stene oziroma *riglponk/riglpong* so bile razširjene ponekod na Dolenjskem ob zgornjem in srednjem toku reke Krke in na Štajerskem (Dravinjska dolina). Zgrajene so bile iz osnovne lesene skeletne konstrukcije s sohami in podpornimi rokami (*panti*) in zapolnjene s kamnito (zgornji tok reke Krke, kjer so uporabljali rečni lehnjak) ali žgano glineno opeko, vezivo pa je bila apnena malta. Na Štajerskem v Dravinjski dolini so revnejši graditelji še v 30. letih 20. stoletja za polnila uporabljali apneno malto, kamenje vseh vrst in gradbeni odpad, ki so ga med osnovno leseno konstrukcijo vgrajevali podobno kot graditelji ilovnatih *nabijaníc* oziroma *butanih* hiš v vzhodni Sloveniji, torej so tak material polagali v prej pripravljen lesen opaž, ki so ga po zadostni osušitvi stene odstranili. Te vmesne notranje stene so bile praviloma ometane z apnenim ometom, pobeljene in pogosto okrašene, največkrat z valjčnim okrasjem. Na mestih, kjer so ob take stene postavljali ognjišča in (krušne) peči, je bil zid praviloma opečen oziroma kamnit.

Od začetka 20. stoletja se je na splošno uveljavljala gradnja z žgano glineno opeko, sprva nekoliko večjih, od srede 20. stoletja pa manjših polnih *modularcev*, ki so jih graditelji kar sami (in tudi za prodajo) izdelovali v podeželskih (tudi kmečkih) opekarnah – *cegelnicah*, zlasti v okolici Celja (Ljubecna), v Spodnji Savinjski dolini, na območju južnega Pohorja (Oplotnica) in tudi drugod. V sedemdesetih letih 20. stoletja se tudi za zidavo vmesnih notranjih sten uveljavlja raba industrijsko izdelanih glinenih votlakov, približno sočasno pa tudi raba cementnih votlakov zlasti za kletne dele pritličij in pa delno vkopane kleti zasebnih hiš. Take cementne votlake so ponekod graditelji izdelovali sami, sicer pa so se uveljavili številni mali podjetniki – izdelovalci betonske zidne in strešne opeke (Šaleška dolina, Savinjska dolina, južno Pohorje, Dravinjska dolina idr.). Vse takšne notranje stene so bile praviloma ometane

in pobeljene z apnenim mlekom, v novejši dobi pa tudi z industrijsko izdelanimi (disperzijskimi) barvami.

V nekaterih kmečkih hišah iz konca 18. in začetka 19. stoletja so se v vmesnih notranjih lesenih in zidanih stenah med *črno kuhinjo* in *hišo* ohranile line z vratci (južno Pohorje, vzhodna Slovenija), največkrat za podajanje kuhane hrane, jedilnega pribora in posodja. Podobne line so bile v mizarsko bolj izpopolnjeni izvedbi razširjene zlasti pri večini gostilniških hiš iz 19. in 20. stoletja (osrednja Slovenija, Štajerska, Dolenjska).

Prim.: Cevc 1984; Petru 1963; SEL 2004; Zidar 2006

7. Skica

